

УДК 91:371

Тетяна Назаренко, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії географічної і економічної освіти
Інституту педагогіки АПН України,
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПІЗНАННЯ

У статті висвітлюється профільне навчання географії, котре покликане розкрити учням ті сторони науки, які їм найбільш корисні і цікаві, зрозумілі та оцінюються ними, як необхідні в подальшому професійному житті.

Ключові слова: профільна школа, географія, профільне навчання, педагогічний процес навчання.

В статье освещается профильная учеба географии, которая призвана раскрыть ученикам те стороны науки, которые им наиболее полезные и интересные, понятные и оцениваются ими, как необходимые в дальнейшей профессиональной жизни.

Ключевые слова: профильная школа, география, профильная учеба, педагогический процесс учебы.

The type studies of geography light up in the article, which called to expose students those sides sciences, which most useful them and interesting, clear and estimated by them, as necessary in future professional life.

Keywords: type school, geography, type studies, pedagogical process of studies.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. У кінці XX століття розпочався якісно новітній етап розвитку цивілізації – перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства. Стрімкий технологічний розвиток, інтеграційні соціально-економічні процеси зумовили появу низки соціальних проблем глобального характеру. Є всі підстави стверджувати про наявність загальної кризи системи освіти, що охопила практично всі країни світу, в тому числі й Україну. Сучасні вимоги до загальноосвітньої школи поставили перед освітніми закладами проблему формування особистості на основі наукового змісту навчання. Навчання і виховання варто організовувати так, щоб вони відповідали задачам суспільства і враховували індивідуальні особливості розвитку особистості [4].

Згідно державним освітянським законам [1, 2], старша школа є профільною, через що потребує теоретичної обґрунтованості та експериментальної перевірки методична система: зміст, методи, засоби, форми навчання географії в профільній школі, в результаті чого будуть розроблені сучасні педагогічні технології з різними напрямками рівневої диференціації, що надасть змогу істотно розширити можливості вибору учнями індивідуальних навчальних програм та реалізувати потреби старшокласників щодо їх майбутнього професійного вибору.

Для адекватного педагогічного процесу навчання географії в профільній школі вчитель зобов'язаний цілеспрямовано виробити у старшокласників власні міркування і погляди на географію як науку і як на майбутню професію, враховуючи вже існуючі в них риси, як психологічні так і навчальні, оскільки учень, що обрав географічний профіль, має відповідний склад характеру, розумової діяльності і певної суми знань. Саме тому вчителю географії необхідно мати суттєву уяву про педагогічний процес у профільній школі.

Навчання географії в профільній школі – складний процес, для якого характерні двобічні взаємовідносини між вчителем і учнем. Під час засвоєння знань вчитель керує педагогічним процесом, в якому учень бере активну участь в оволодінні навчальним географічним матеріалом. При цьому він засвоює певні географічні знання і погляди, розвиває власні здібності і вміння. Але педагогічний процес має складатися з протиріч між вимогами вчителя з одного боку і можливостями і бажаннями учнів, з іншого [3, 24]. Таке постійне протиріччя між вчителем і учнем-старшокласником вирішується шляхом активної практичної, самостійної розумової діяльності і веде до кількісного і якісного зростання знань, умінь і навичок учнів, що в кінцевому результаті підвищує їх освітянський і фаховий географічний рівень.

На сучасному етапі, коли старша школа тільки готується стати профільною, активно

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПІЗНАННЯ

впроваджується в педагогічний процес такі форми навчання: факультативне, поглиблене, а також допрофільне навчання географії [6].

Профільне навчання географії покликане розкрити учням ті сторони науки, які їм найбільш корисні і цікаві, зрозумілі та оцінюються ними, як необхідні в подальшому професійному житті, що безпосередньо буде пов'язано з географічною складовою.

Отже, виникає питання, яким чином забезпечити процес навчання географії в профільній школі, очевидно, що через систему змістового наповнення навчально-методичних комплексів: навчальні програми, підручники, посібники, довідники тощо для різних профілів та напрямів навчання [5].

Педагогічний процес навчання – це не просто передача елементів знань, а більшою мірою планомірна організація свідомого проникнення учнем у процес оволодіння географії, тобто в осмислення суті законів розвитку природи і людського суспільства.

Усе це зумовлюється роллю географії і значенням цього предмета в пізнаванні законів природи і суспільства, у вихованні нової генерації. Географія посідає важливе місце поряд із хімією, біологією, фізикою і практично є підґрунтям природничонаукової освіти. Географічні знання сприяють формуванню у свідомості учнів наукової картини географічної реальності, без якої неможливо створити цілісне уявлення про природу і суспільство, про загальну наукову картину світу.

Для впровадження профільного навчання передбачено розроблення навчальних програм з профільних предметів та розроблення навчальних курсів за вибором, які поглиблюють та розширюють зміст профільних предметів, забезпечують профорієнтаційний вибір учнів основної школи.

У процесі засвоєння географічних знань в свідомості учнів постійно виникають протиріччя між старими тобто не повними знаннями і новими тільки-но сформованими, що виникають у процесі подальшого навчання на більш високому профільному рівні. Виникають протиріччя і між рівнем здібностей і умінь і новими вимогами, в особливості при застосуванні географічних знань. Керівне значення отримують такі операції логічного мислення, як аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, а також практичне значення географічного матеріалу.

У процесі систематизації засвоєних географічних знань, теж виникають протиріччя, бо кожний учень суб'єктивно поєднує нові знання зі своїм попереднім досвідом, який не завжди

узгоджується з об'єктивною системою знань. Проте потрібно досягти узгодженості в змісті навчального предмету "Географія".

Сучасне викладання географії в профільній школі повинно відповідати логічно складеному плану кожної великої теми і розділу, підрозділу, які мають на увазі часткову мету, для перетворення зовнішніх дій у внутрішні.

Між логічною структурою навчального предмету "Географія" і відповідними внутрішніми процесами у свідомості старшокласника (мислення, пам'ять) має відбуватися синтез, що досягається шляхом управління його діями. Тільки при умові активного підходу до проблем сучасності через наполегливість пізнавальної діяльності старшокласники можуть засвоїти необхідні географічні знання.

Особливість пізнання у навчальному процесі в профільній школі заключається в тому, що він проходить під керівництвом вчителя, планомірно націливши старшокласників на засвоєння взаємозв'язків на основі вже відомих їм чинників. Це дозволяє уникати помилок і досягти суттєвого пізнання, систематично закріплювати і застосовувати основні географічні знання, розвивати і удосконалювати здібності і уміння учнів.

Покращене вивчення географічної науки буде залежати від того, наскільки вчитель зможе ввести в методику пізнавально-теоретичні, логічні і психологічні моменти. Тому, що при навчанні дуже важливо, щоб старшокласники усвідомлювали ті розумові процеси, які звичайно проходять бездумно і невиказано. Тим самим, з урахуванням системи географічних знань створюється можливість для цілеспрямованого тренування мислення і пам'яті старшокласників, для раціональної побудови всього процесу засвоєння географії учнями профільної школи.

Пізнавально-теоретичні і логічні елементи викладання географії в профільній школі є дійовими тільки в поєднанні з конкретним змістом навчального предмету.

Тому в педагогіці більш повно і точніше повинна відображатися логічна структура предмета, структура самого педагогічного процесу. У ході навчання логічна структура навчального матеріалу з географії, і логічна структура процесів, які відбуваються у свідомості учнів, безпосередньо вступають у взаємодію. Отже, методична робота як раз і повинна складатися в синтезуванні логічної структури змісту і логічної структури процесу засвоєння, з урахуванням відповідних дидактичних прийомів. Унаслідок цього весь географічний матеріал

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПІЗНАННЯ

повинен розглядатися через призму пізнавально-теоретичних, логічних, педагогічних і психологічних категорій і закономірностей.

В основу географічної науки покладено закономірності, як наслідок взаємодії різних чинників, які проявляються в географічному середовищі, особливо у взаємозв'язку природи і суспільства.

У географічному матеріалі виокремлюються такі три аспекти:

- географічні об'єкти – окремі загальні категорії (Дунай – річка, Варна – портове місто тощо);

- географічний об'єкт – географічне явище (озеро Байкал – природний комплекс, географічна оболонка);

- географічний об'єкт – є природні умови та розвиток суспільства (машинобудівництво – галузь промисловості).

Отже, будь-який географічний об'єкт являє собою просторове тимчасове утворення, що характеризується регіональним, категоріальним і генетичним аспектами.

До кожного з цих аспектів необхідно віднести окремі групи уявлень, понять і закономірностей:

а) до регіонального аспекту належать індивідуальні географічні поняття, розміщення і топографії;

б) до категоріального аспекту належать загальні географічні поняття, які виникли з узагальненням окремих явищ;

в) до генетичного аспекту належать геологічні, палеонтологічні і історико-географічні поняття в їх тимчасових відносинах.

У процесі викладення географії ці три аспекти виникають при розгляді будь-якої теми. Так, якщо теми регіонально-географічного характеру, то потрібно не тільки назвати окремі об'єкти в даному регіоні, але й одночасно поглибити загально-географічні знання, а також з'ясувати типові знання та поняття регіону та їх комплексний розвиток.

Якщо розглядається загально-географічна тема, то потрібно передусім з'ясувати загально-географічні знання, поняття, їх взаємозв'язки, причому ці загальні чинники в профільній школі повинні вивчатися стосовно конкретних умов їх виникнення і розвитку.

При вивченні окремих питань дуже важливе значення має логічна мікроструктура, яка включає елементарні взаємозв'язки, що покладені в основу тих чи інших географічних явищ. При навчанні географії в профільній школі на передній план виходять взаємозв'язки фізичного і економічного порядку, котрі в поєднанні у відповідності з політичними, природними і технічними чинниками визначають особливості світової економіки.

Крім того, логічна мікроструктура визначається характерними відносинами між понятійно-категоріальним апаратом і логічними операціями, за допомогою яких відображаються діючі географічні взаємозв'язки.

Висновки. Таким чином, структура та зміст географічної освіти в профільній школі засвоєний тільки в активній, творчій аналітично-синтетичній роботі над всіма трьома аспектами за допомогою загальних категорій логіки всього педагогічного процесу навчання географії.

1. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – №24. – С. 3 – 15.

2. Концепція навчання географії в профільній школі // Географія та основи економіки. – 2009. – №7 – 8. – С. 3 – 5.

3. Крейг Г. Психология развития / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2000.

4. Кремень В.Г. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави / Освіта України. – 2003. – №34. – С. 2.

5. Назаренко Т.Г. Профільне навчання географії в школі як необхідна умова формування особистісної і соціальної активності учня // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць у 4-х тт. – К.: ВГЛ обрії, 2008. – Т. IV. – С. 317.

6. Профільне навчання: теорія і практика / За ред. канд. пед. наук Липової Л.А. – К.: ВВП "Компас", 2007. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010

a b c d a b c d a b

*Все в тобі з'єдналося, злилося –
Як і поміститься в одній! –
Шепіт зачарований колося,
Поклик із катами на двобій.*

*Ти даєш поету дужі крила,
Що підносять правду в вишину,
Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.*

*І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітують в поемах і віршах
Бо в тобі – великого народу
Ніжна і замріяна душа.*

Василь Симоненко
"Моя мова"

a b c d a b c d a b